

ÚVOD DO DAŇOVÉ PROBLEMATIKY

Aby bylo možno studovat principy jednotlivých daní, je potřeba alespoň stručně vysvětlit základní definice a principy fungování daní obecně. Daně, společně s půjčkami a poplatky, tvoří příjmy veřejných rozpočtů, tzn. rozpočtu státu, ale i krajů či obcí. Co je tedy daň? Jaký je rozdíl mezi daní a poplatkem?

Daň je povinná, nenávratná, zákonem určená platba do veřejného rozpočtu. Je to platba neúčelová, pravidelně se opakující. *Povinná* je proto, že je nutné hradit určité potřeby, které vznikají společnosti jako celku (obrana státu) nebo je efektivnější je hradit ze společných zdrojů (základní školství). Svou *nenávratností* se odlišuje od půjčky. Daňovou povinnost je nutné stanovit srozumitelně a jednoznačně tak, aby každý věděl, kolik má prostřednictvím daní přispívat na společné potřeby a kdy a jakou formou bude povinen zaplatit. Proto je třeba daně *zákonně upravit* pomocí právních norem. *Neúčelová* je proto, že nikdo v okamžiku, kdy daň platí, neví, co bude z těchto prostředků financováno. Obvykle se opakuje v časových intervalech (např. každoroční placení daně z příjmů, měsíční platby DPH).

Poplatek je peněžní ekvivalent za služby poskytované veřejným sektorem (je účelový, nepravidelný, „návrtný“ ve smyslu obdržení protihodnoty ve formě veřejné služby).

Půjčka je úvěrový příjem veřejného rozpočtu (návrtná, nepravidelná, účelová či neúčelová), jedná se např. o státní dluhopisy.

Funkce daní

Daně mají své poslání, plní určité funkce, které se vyvíjely se zdokonalováním daňových systémů v souladu s vývojem lidského společenství. Mezi základní funkce patří:

- **Fiskální** – základní funkce, která souvisí se schopností daní naplnit veřejný rozpočet;
- **Alokační** – v rámci této funkce je korigováno umístění prostředků tam, kde se jich při tržní alokaci nedostává (zdravotnictví, kultura, sport) v důsledku tržních selhání (existence veřejných statků, externalit a nedokonalé konkurence);

- **Redistribuční** – pomocí transferů se zmírňují rozdíly v důchodech mezi „bohatšími a chudšími“;
- **Stabilizační** – tato funkce slouží ke zmírňování cyklických výkyvů v ekonomice.

Třídění daní

V publikacích zabývajících se daňovou teorií se můžeme setkat s různými přístupy k třídění daní. Pro informaci jsou zde uvedeny některé možnosti třídění, jejich výčet není vyčerpávající. Z různých pohledů lze třídit daně např. takto:

Daně přímé a nepřímé – podle vazby na důchod poplatníka;

- **Přímé daně**

Přímé daně platí poplatník ze svého důchodu a nelze je převést na jiný subjekt (daně z důchodů a daně majetkové).

- **Nepřímé daně**

U nepřímých daní se předpokládá, že subjekt, který daně odvádí, je neplatí ze svého důchodu, ale přenáší je na jiný subjekt. Daň je přenesena prostřednictvím zvýšení ceny a konkrétně se jedná o daně ze spotřeby a obrátů, daň z přidané hodnoty a cla.

Daně kapitálové a běžné – podle charakteru veličiny, z níž se daň platí;

- **Daně kapitálové**

Objektem daně může být stavová veličina vyjadřující množství, zásobu, stav a daně uložené na takovou veličinu se jmenují kapitálové. Patří sem daně z majetku.

- **Daně běžné**

Daně uložené na tokovou veličinu se nazývají běžné daně (toková veličina se zjišťuje za časový úsek a může to být produkt, důchod, přidaná hodnota, spotřeba atd.).

Daně osobní a na věc – podle vztahu k platební schopnosti poplatníka;

- **Osobní daně** jsou adresné, mají vztah ke konkrétnímu poplatníkovi – zohledňují jeho platební schopnost. Jsou to důchodové daně placené fyzickými osobami.
- **Daně na věc (latinsky „in rem“)** se platí bez ohledu na platební schopnost poplatníka – daně spotřební, z přidané hodnoty, výnosové, důchodové placené společnostmi a majetkové.

Daně státní a municipální – podle daňového určení (podle rozpočtu, do kterého plynou, tzn. do rozpočtu státu, kraje či obcí).

Klasifikace daní OECD – pro statistické zpracování údajů o příjmech veřejných rozpočtů různých států (slouží k porovnání různých zemí a řídicím účelům).

Požadavky na daňové systémy

Požadavky na to, jak by měly být daňové systémy uspořádány a jak by měly pracovat, byly zakotveny již v 18. století. Je zajímavé a neradostné, že ani v 21. století nebyly zcela tyto požadavky v daňovém systému ČR uspokojivě naplněny. Mezi základní předpoklady dobře fungujícího daňového systému patří:

Daňová efektivnost

Teorie daňové efektivnosti souvisí s pojmy nadměrné daňové břemeno a administrativní náklady.

- **Nadměrné daňové břemeno**

Při zavedení nové daně se změní relativní ceny, relativní výnosy a užitky. Daň spotřební zvyšuje cenu zdaněného zboží a snižuje čistý výnos z jeho výroby, daň z mezd zvyšuje cenu práce a snižuje čistou mzdu apod. Nastane tzv. distorze (zkreslení) v daných veličinách. Každý jedinec se snaží docílit co nejvyššího užitku a co nejnižšího daňového zatížení, proto má každá změna v daních vliv na chování lidí. Po zdanění lidé provedou substituci, nahradí spotřebu a výrobu zdaněného zboží jiným, rozhodnou se pro více volného času na úkor práce atd. Je tedy možné se změnou chování dani vyhnout, ale nelze se vyhnout újmě způsobené daní. Příkladem může být daň z oken, která byla zavedena v 18. století v Anglii. Někteří se dani vyhnuli tím, že zazdili okna v domě, popř. stavěli domy s méně okny. Přesto utrpěli ztrátu užitku, který poskytují okna v domě (světlo, teplo, komunikace). Tato ztráta nebyla nikomu prospěšná, ani státu, který daň zavedl. Taková ztráta se proto nazývá absolutní neboli mrtvá ztráta nebo nadměrné daňové břemeno. Nadměrné daňové břemeno znamená další náklad spojený s daňovým systémem a způsobuje neefektivnost.

- **Administrativní náklady** - mohou mít podobu **přímých (správních)** a **nepřímých (vyvolaných)** nákladů.

Do přímých administrativních nákladů lze zahrnout všechny náklady státní správy na organizaci daňového systému, na evidenci daňových poplatníků, výběr daní, kontrolu atd., ale např. i náklady statistického úřadu na pořízení informací pro daňové úřady apod. Tyto náklady jsou poměrně snadno zjistitelné z evidence státních institucí a tvoří přibližně jen 1 % z vybraných daní. Správní náklady rostou se složitostí daňového systému, s počtem

různých daní, s počtem daňových sazeb, se složitostí zálohování plateb na daně, s počtem výjimek při placení daní atd.

Nepřímé administrativní náklady nese soukromý sektor. Patří sem čas a peníze občanů vydané na seznámení se s daňovými zákony, na vyplnění daňových přiznání, peníze zaplacené daňovým poradcům a právníkům a náklady na účetní evidenci. Nelze je snadno vyčíslit, protože nejsou statisticky vykazovány a rostou se složitostí daně.

Daňová spravedlnost

je představována především redistribučním efektem; daně mají zajistit rovnoměrnější rozdělení důchodů, než jaké vyplývá z tržních podmínek. Jako kritérium pro naplnění požadavku spravedlnosti může sloužit buď prospěch či platební schopnost.

- Podle teorie **principu prospěchu**, resp. ekvivalence, mají být jedinci zdaněni podle prospěchu, který mají z veřejných výdajů, umožněných daněmi. Takovéto zdanění je distribučně neutrální, po zdanění je na tom každý poplatník stejně jako před ním, neboť došlo k pouhé ekvivalentní výměně mezi ním a veřejným sektorem. Většina veřejných výdajů však na principu ekvivalence nemůže být založena, protože spotřebu kolektivních statků prostě nelze rozdělit mezi poplatníky (policie, obrana, silnice) a také by existence některých tímto ztratila smysl, protože je založena na solidaritě (sociální dávky). Princip prospěchu se uplatňuje hlavně u poplatků (např. poplatek za vystavení živnostenského listu, pasu nebo užití dálnice).
- Podle **principu platební schopnosti** mají mít jedinci daně uloženy podle toho, jaká je jejich schopnost je platit. To vyžaduje určit daňovou základnu a algoritmus, podle něhož je při známé daňové základně stanovena daň. Aby byla daňová spravedlnost dodržena, musí platit současně horizontální spravedlnost (tzn., že dva jedinci, kteří jsou na tom v relevantních aspektech stejně, by měli platit stejnou daň) a vertikální spravedlnost (tzn., že jedinec, který je na tom v relevantních aspektech lépe, by měl platit vyšší daň. Oba tyto přístupy jsou teoreticky velmi přitažlivé, jak z ekonomického, tak i právního pohledu, ale v praktické rovině se dostávají do mnoha neřešitelných situací.

Právní perfektnost a politická průhlednost

Čím více je preferována svoboda jednotlivce, tím jsou požadavky právní perfektnosti a průhlednosti naléhavější. Jde o to, aby poplatník nebyl vydán na milost správci daně. Stejně tak je nespravedlivé a neefektivní, pokud stát získá převahu nad poplatníkem v informovanosti.

Jednoduchost a srozumitelnost

Každý, kdo si přečte daňový zákon, by měl alespoň pochopit, jaká jsou jeho práva, ale především, jaké jsou jeho povinnosti a jak tyto povinnosti splnit. Zkuste to! ☺

Základní pojmy daňové legislativy

Pro studium jednotlivých daňových zákonů je nezbytně nutné prostudovat a osvojit si základní daňovou terminologii, protože stejně jako jiné disciplíny, i daňová legislativa pracuje se specifickými pojmy.

Daňový subjekt

Daňové subjekty, tj. všichni ti, na které se daňová povinnost nějakým způsobem vztahuje, se dělí na poplatníky a plátce daně.

- **Poplatník daně**

Poplatník je daňový subjekt, jehož předmět (tj. především příjem nebo majetek) je dani podroben. Je také zpravidla povinen daň sám platit. Je tudíž nositelem daňového břemena, což znamená, že se jeho disponibilní zdroje výběrem daně krátí.

- **Plátce daně**

Plátce daně je daňový subjekt, který je ze zákona povinen odvést do veřejného rozpočtu daň vybranou od jiných subjektů nebo sraženou jiným poplatníkům pod svou majetkovou odpovědností. Plátce daň sice odvádí, ale má možnost ji přenést na jiný subjekt, jeho disponibilní zdroje se nesníží (např. u daní ze spotřeby odvádí daň vybranou od jiných subjektů prostřednictvím ceny své produkce).

Srážka daně u zdroje

Specifický režim výběru daně, kdy je vymezen poplatník daně, ale daň je z technických důvodů vybírána prostřednictvím plátce. Výběr daně tímto způsobem minimalizuje možnost daňových úniků, protože poplatník není přímým daňovým subjektem a nemá tak možnost bezprostředně ovlivnit velikost své daňové povinnosti. Takovýto výběr daně také snižuje administrativní náklady (úspory plynoucí z rozsahu). Srážky daně se omezují na daně z příjmů (např. banka sráží daň z úroků na vkladovém účtu).

Objekt zdanění

Veličina, ze které se daň vybírá, je objektem zdanění, může to být osoba, majetek, důchod, spotřeba, tedy rámcové a obecné vymezení veličiny.

Předmět daně

Jednoznačné a úplné určení rozsahu objektu zdanění zákonem, jímž se ukládá konkrétní daňová povinnost. Zákon by měl tedy jednoznačně definovat, co se zdaňuje a za jakých podmínek.

Vynětí z předmětu daně

Zákonem je určena hranice, za kterou předmět daně už nesahá, tedy je definováno to, co už není předmětem daně.

Osvobození od daně

Osvobození od daně specifikuje část předmětu, kterou daňový subjekt není povinen, ale ani zpravidla oprávněn zahrnout do základu daně. Je-li příjem z určité aktivity osvobozen od daně z příjmů, nelze uplatnit výdaje s ním související. Osvobození může být úplné či částečné.

Základ daně

Předmět daně vyjádřený v měrných jednotkách (fyzických jednotkách nebo v hodnotovém vyjádření, tedy v Kč) a upravený podle zákonných pravidel.

Zdaňovací období

Časový interval, za který se stanovuje základ a výše daně a daň se platí. Obvykle je zdaňovacím obdobím u daní přímých rok, u nepřímých daní čtvrtletí či měsíc.

Sazba daně

Jedná se o algoritmus, prostřednictvím kterého se ze základu daně (sníženého o případné odpočty) stanoví velikost daně. Sazba může být jednotná (daň z příjmů fyzických osob) či diferencovaná (např. dvě pásma daně z přidané hodnoty). Definována je buď procentem či pevnou sazbou (Kč na jednotku zdaňovaného produktu).

Sleva na dani

Představuje možnost snížení částky vypočtené daně za určitých stanovených podmínek, odečítá se tedy od vypočítané daně.

Záloha na daň

Jedná se o platbu, kterou je daňový subjekt povinen odvádět před vyměřením daňové povinnosti na dané zdaňovací období. Záloha se odvozuje zpravidla od výše daně v předchozím zdaňovacím období nebo od předpokládané výše ve zdaňovacím období. Zálohy jsou zúčtovatelné, což znamená, že nepředstavují definitivní splnění daňové povinnosti za dané zdaňovací období. Porovnáním daňové povinnosti a zaplacené zálohy vzniká nedoplatek daně (zálohy jsou nižší než daňová povinnost) či přeplatek (zálohy jsou vyšší než daňová povinnost).

Minimalizace (optimalizace) daňové povinnosti

Každý daňový subjekt přemýšlí, jak by uspořil své peníze a jak by svoji daňovou povinnost optimalizoval, či přesněji řečeno minimalizoval. Upravovat svoji daňovou povinnost lze více způsoby, od těch zcela legálních až k těm, které jdou za hranici zákona. V daňové teorii jsou rozlišovány tři stupně možné optimalizace daňové povinnosti:

Daňová úspora

Pokud daňový subjekt při snižování svého základu daně využívá všech alternativních postupů stanovených zákonem, vzniká daňová úspora. Dále může daňový subjekt uspořit tím, že se vyvaruje určitých činností spojených s placením daně, např. přestane požívat alkoholické nápoje, a tím nebude muset platit daň v ceně lihovin. Při snížení administrativních nákladů dojde také k daňové úspoře (u daně z příjmů fyzických osob lze uplatňovat uznané výdaje nejen ve skutečné výši, ale zjednodušeně procentem z příjmů). To znamená snížení výdajů na správu daně a daňovou kontrolu. Nepřímo bude mít subjekt nižší výdaje na vedení evidence pro daňové účely. Část daňových úspor má charakter odložení daně do budoucnosti (tvorba rezerv na budoucí výdaje, zrychlené odpisování majetku).

Vyhnutí se dani

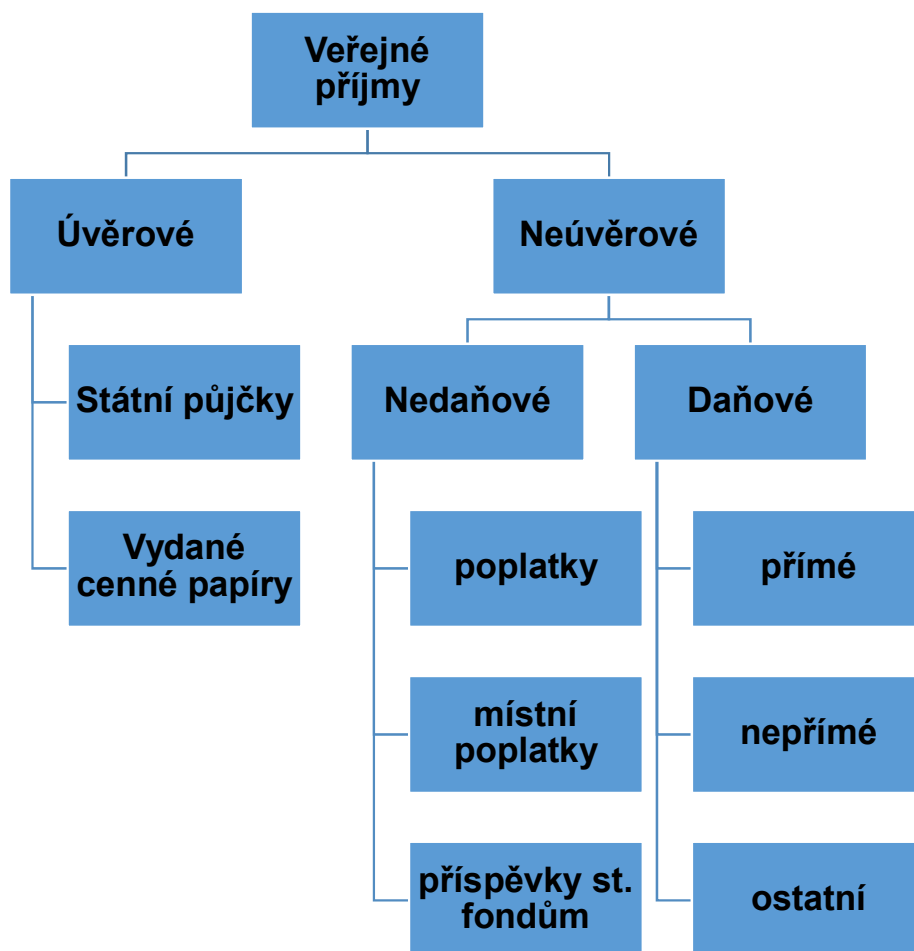
K minimalizaci daně dochází prostřednictvím využívání nezamýšlených skulin vytvořených zákonodárci v daňových zákonech. Toto jednání není trestně postižitelné, je ale považováno za nemorální. Vždy, když se tato „daňová mezera“ objeví, začne ji využívat více poplatníků a dříve či později je pak legislativní novelou příslušného ustanovení tato skulina v zákoně „zavřena“.

Daňový únik

Daňový únik je protiprávní jednání s cílem neoprávněně zkrátit velikost daňové povinnosti a tím ošidit stát o jeden z jeho rozpočtových příjmů. Může se jednat o trestné činy a tyto daňové úniky jsou jedním z faktorů zapříčiňujících vznik šedé ekonomiky. Rozsah šedé (stínové, černé) ekonomiky není nikde vyčíslen, lze pouze odhadovat, stejně jako výše daňových úniků. Je ovšem zřejmé, že v celé EU se jedná o významné částky, které plynou v této stínové ekonomice mimo veřejné rozpočty.

Veřejné příjmy ČR

K tomu, aby mohl každý stát fungovat a plnit své funkce, potřebuje nashromáždit peněžní prostředky, a proto my všichni musíme přispívat do veřejných rozpočtů, ze kterých se pak peněžní prostředky přerozdělují například na zajištění obrany a bezpečnosti státu, na školství atd. Jedním a kvantitativně nejvýznamnějším zdrojem veřejných příjmů jsou daně, ale do veřejných rozpočtů samozřejmě plynou i poplatky, příspěvky do st. fondů, úvěrové příjmy aj. Členění příjmů veřejných rozpočtů znázorňuje následující obrázek 1.

Obr. 1 Veřejné příjmy ČR

- **Nedaňové neúvěrové příjmy** nebývají významné v současných systémech veřejných rozpočtů.
- **Příspěvky do státních fondů** jsou povinné příspěvky, které subjekty hradí do jednotlivých účelových fondů. Platí se například 1 Kč z každého vstupného do kina a ta plyne Fondu pro podporu a rozvoj české kinematografie.
- **Poplatky** jsou peněžní ekvivalenty za služby poskytované veřejným sektorem (jsou účelové, nepravidelné, „návrtné“ ve smyslu obdržení protihodnoty ve formě veřejné služby). Mohou to být poplatky za vystavení cestovního pasu (správní poplatky) nebo soudní poplatky, které přispívají na úhradu soudní administrativy či poplatek za užívání dálnic tzv. silniční známka.

Daňový systém ČR

Daňový systém obecně představuje souhrn všech daní, které se na území určitého státu vybírají. V ČR jsou v daňovém systému (stejně jako v ostatních vyspělých státech) zastoupeny jak daně přímé, tak daně nepřímé. V širším slova smyslu jsou do daňového systému ČR přiřazovány i ostatní příjmy jako platby sociálního zabezpečení.

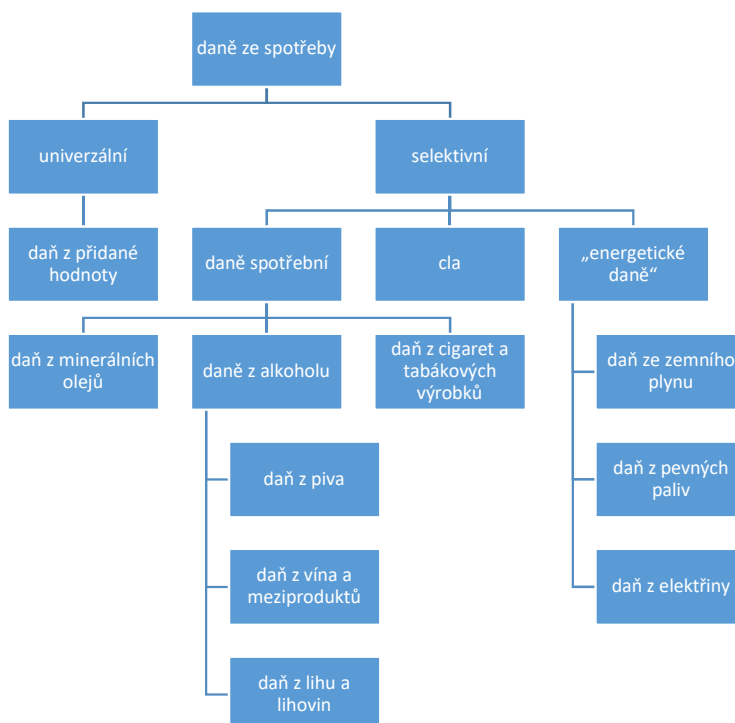
Daně přímé

Tyto daně lze rozdělit na daně z příjmů a majetkové daně. Od poloviny roku 2017 se v daňovém systému ČR objevila nově daň z hazardních her. Nahradila odvod z loterií a jiných podobných her (dle zákona o loteriích a jiných podobných hrách č. 202/1990 Sb.).

Majetkové daně jsou doplňkovým příjmem veřejných rozpočtů a od roku 2014 byly tvořeny daní z nemovitých věcí (z pozemků, ze staveb), daní silniční a daní z nabytí nemovitých věcí (původně daň z převodu nemovitostí). Tato daň ale z našeho daňového systému v roce 2020 zmizela.

Daně nepřímé (daně ze spotřeby)

Strukturu těchto daní znázorňuje následující obrázek.

Obr. 2 Struktura daní nepřímých

Daň z přidané hodnoty

Této dani podléhá poskytnutí zboží, služby, převod nemovitých věcí, dovoz zboží ze třetích zemí. Sazba daně z přidané hodnoty je lineární a diferencovaná.

Spotřební daně

Spotřební dani podléhá pět komodit zboží a základem těchto daní je počet fyzických jednotek. Sazby jsou pevné a diferencované.

Clo

Clo je povinná platba spojená s přechodem zboží přes hranice Evropského společenství. ČR jako právoplatný člen Evropské unie postupuje v celní politice v souladu s unijní legislativou.

„Energetické daně“

Tyto daně jsou také známy jako daně ekologické, ovšem v legislativě jsou zakotveny jako části rozsáhlého zákona 261/2007 Sb. Do ekonomické praxe byly tyto daně implementovány od roku 2008 v souvislosti s plněním základních principů tzv. ekologické daňové reformy.

Ostatní příjmy

Jedná se o platby, které nemají jednoznačné charakteristiky jako ostatní daňové příjmy. Do této kategorie patří m. j. pojistné na sociální zabezpečení (plyne do veřejného rozpočtu) a v širším pohledu také veřejné zdravotní pojištění, které spravují jednotlivé zdravotní pojišťovny. Společně s ostatními daněmi představují i tyto položky určitou finanční zátěž pro obyvatele jednotlivých států a vykazují charakteristiky příbuzné daním. To je důvod, proč bývá i tato skupina zařazována jako součást daňových příjmů. V této souvislosti se hovoří o tzv. složené daňové kvótě. Složená daňová kvóta vyjadřuje podíl daní včetně cla a povinných příspěvků na sociální zabezpečení a veřejné zdravotní pojištění na hrubém domácím produktu.

Výběr daní

Vybrané daně se stávají součástí veřejných rozpočtů, kterých je více. Nás tedy zajímá, do jakého rozpočtu výnos z té které daně plyne, resp. daňové určení. Některé daně plynou výhradně do státního rozpočtu (např. spotřební daně), jiné jsou výhradním příjmem rozpočtů obcí a těmto daním se proto říká svěřená daň. U nejvýnosnějších daní platí, že se o jejich výnos dělí státní rozpočet s obecními a krajskými rozpočty. Pojistné na veřejné zdravotní pojištění se platí zdravotním pojišťovnám a výnos ze silniční daně a část ze spotřebních daní jde Státnímu fondu dopravní infrastruktury.